

Antik Yunan ve Roma Felsefeleri Ekseninde Plotinos Felsefesinde İntihar

Suicide in Plotinus' Philosophy on the Axis of Ancient Greek and Roman Philosophy

MEHMET MURAT KARAKAYA

Social Sciences University of Ankara

Received: 23.05.2018 | Accepted: 06.06.2018

Abstract: Suicide, which is defined as the attempt of the human being against his life using his will, has been a subject of deep discussions of the philosophical field as an equivalent of the search for the meaning in the existential sense beyond just a sociological fact. In this sense, suicide has been debated in the philosophical field from antiquity to nowadays and different approaches to this phenomenon have been made. While Greek philosophy opposes suicide in a holistic sense, in the Roman philosophy, positive approaches have been taken towards suicide, particularly in Stoicism. Plotinus, the founding philosopher of Neoplatonism who spent the last days of his life in Rome, was not unfamiliar to the subject, and he wrote a treatise on suicide albeit small. In this article, it will be dealt with general approaches to the suicide in the Greek and Roman philosophies, followed evaluations by Plotinus regarding the suicide.

Keywords: Seneca, Plotinus, suicide, killing another, soul, insanity.

© Karakaya, M. M. (2018). Antik Yunan ve Roma Felsefeleri Ekseninde Plotinos Felsefesinde İntihar. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8 (1), 339-355.

Başkasını Öldürme ve İntihar

Doğal ölüm dışında insan hayatının sona ermesiyle ilgili en önemli olgu intihardır. İntihar kadim çağlardan günümüze bütün toplumlarda hayati bir mesele olarak varlığını sürdürmüştür. Bu manada intihar, toplumsal hayatta karşılaşılan bir olgu olmasıyla psikoloji ve sosyolojinin; nefis-beden birlikteliği, kozmosun dengesi, hayatın anlamı ve var oluşa ilişkin protest bir tavır olması gibi konularda da felsefenin ilgi alanına girmektedir.

Genel olarak teolojide ölüme sebep olmasından dolayı bir insanın başkasını veya kendisini kasten öldürmesi ahlaken kötü olarak değerlendirilmiştir (bk. Sümer, 2015). Buna göre, öldürme eyleminde iki tutum söz konusudur: Başkasının canına kastetme ve kendi canına kastetme. Kastetme açısından başkasına veya kendi canına yönelmenin her iki biçimi de ahlaken olumsuz olarak değerlendirilse de kastetme biçimlerinin eşit seviyede kötü olup olmadığı veya hangisinin ehven olduğuyla alakalı yapılan tartışmalarda iki görüş öne çıkmıştır. Bunlar: i. Başkasının canına kastetmekle kendi canına kastetmek arasında kategorik bir farkın bulunmadığını belirten ve bu konuda denklik tezini savunan görüş ile ii. Her iki kastetme biçimini farklı kategorilerde değerlendiren ve kendi canına kastetmenin diğer kastetme biçimine göre daha az kınanabilir olduğunu belirten görüştür (Cholbi, 2011: 75). Bu görüşler, öldürme hadisesinde kişinin bizatihi kendisine yönelmesiyle başkasına yönelmesi arasında kategorik farkların olduğunu göstermektedir.

Konuya teolojik terminolojinin dışında felsefi açıdan bakıldığında ise, -aşağıda görüleceği üzere- kozmosta var olan ahenk ve insicam, nefsin bedende kendisine takdir edilen süre içerisinde bulunması, erdem/fazilet ve insan onuru gibi konu ve kavramların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, ilk etapta, kozmosta var olan insicam ve nefsin bedende takdir edilen süre içerisinde bulunması açısından insanın kendi iradesiyle canına kastetmesi düşünülemez. Zira böyle bir tutum kozmosun ahengini bozmaya ve nefsin zati varlığını fesada uğratmaya yönelik bir hamledir. Dolayısıyla erdemli ve hakiki mutluluğa ulaşmış insanın kendi canına veya başkasının canına kastetmesi gayrı akli ve ahlaki bir tutum olarak değerlendirilmiştir. İkincil olarak, bireysel ve toplumsal hayatta insanın erdemli bir şekilde hayatını sürdürülebilmesi, felsefenin temel gayelerindedir.

Zira etik kurallardan yoksun, ahlaki ilkeleri olmayan ve hakiki mutluluğu amaç edinmeyen toplumlarda, bilge insanların erdemli bir şekilde hayatlarını idame ettirmeleri büyük gayret gerektiren bir husustur. Dolayısıyla hakiki mutluluğu amaç edinen bilge insanların ve fazilet erlerinin, insan onuruna yakışır bir hayatı sürdürme imkânının olmadığı koşullarda gerektiğinde kendi özgür iradeleriyle hayatlarına son vermeleri, akli ve ahlaki bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Görüldüğü üzere burada fiil aynı olmakla birlikte fiile yönelik farklı iki paradigma söz konusudur. Paradigma farklılıkları, intihar konusunda biri olumlu diğeri olumsuz iki argümanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Antik dünyada belli başlı filozofların intihara ilişkin nazariyelerine göz atıldığında, Kinik ve Kirene¹ okulları (Şen, 2008: 194) ile Epiküros² ve Stoacılar dışında Pythagoras, Platon ve Aristoteles gibi Yunan felsefesine yön veren Grek filozoflarının genelde intihar konusuna teorik çerçevede az yer verdikleri ve keskin eleştiriler getirdikleri görülmektedir. Örneğin kozmostaki dengeyi ve nizamı “Her şey sayıdır ve sayı her şeydir.” ilkesi çerçevesinde ortaya koymaya çalışan Pythagoras felsefesinde, intihar, kozmosta var olan matematiğin ve matematiksel yapının bozulmasına ve kaybolmasına yönelik kişisel bir eylem biçimi olarak değerlendirilmiştir. Ancak söz konusu bireysel eylem, bireysel olmasının ötesinde tabiattaki her şeyde var olan göksel/ruhsal matematiksellığe bir karşı duruş ve bu matematiksellığı bozmaya yönelik bir eylemdir (Leenaars, 2004: 7). Dolayısıyla eylemin bireyselliği ile tepkinin niteliği arasında belirgin fark vardır: Eylem bireysel, tepki bütünseldir ve bütün bir kozmosa etki etmektedir. Bu manada Pythagoras felsefesinde ölüme yüklenen anlam itibarıyla doğal ölüm ve intiharla ölüm arasında derin farklar olduğu görülmektedir.

¹ Grek felsefesinde ekol düzeyinde intihara olumlu bakış, Kinikler/Cynicism (çileci) ve Kireneliler/Cyrenaics (hazcı) ile başlamıştır. Bu ekoller, intiharı insanın bireyselleşmesi ve özgürlüğü çerçevesinde ele almış ve olumlayıcı argümanlar geliştirmişlerdir. Burada birkaç hususu belirtmekte fayda vardır: a- Kirenelilerin çıkış merkezi Kuzey Afrika’da Cyrene kentidir. Ancak kurucusu Aristippos Sokrates’in öğrencisidir. Dolayısıyla burada bu ekolün zikredilmesi, kurucusunun Atina’da felsefe eğitimini almış olmasındandır. b- Aster’e göre, Gerek Kinik gerekse Kireneliler kurucuları Aristippos ve Antisthenes dışında tam anlamıyla filozof sayılmazlar (Aster, 2005: 185).

² Atina’da yaşamış Grek filozoflarından Epiküros’un ortaya koyduğu mülahazalardan intihar olgusunu savunan bir filozof olduğu söylenmiştir. Ancak eserlerine bütüncül olarak bakıldığında Epiküros’un intihara karşı çıkıp çıkmadığı açık değildir. Epikürçülerin büyük çoğunluğunun intihara karşı çıktığını ayrıca vurgulamak gerekir (Leenaars, 2004: 7; Edwards, 2014: 331; Şen, 2008: 194).

Bazı istisnaları ayrı tutarsak, Pythagoras'ın söylemini devam ettiren Platon, *Kanunlar* kitabında, var olan düzeni bozması sebebiyle intiharı eleştirmiş, böyle bir tutumu yanlış bir tavır olarak değerlendirmiştir (Plato, *The Laws*: 873c). Aristoteles'e göre de intihar, kozmolojik boyutta var olan düzenin ve işleyişin bozulmasına aykırılık arz eden ve eylemsel boyutta da cesaretin zıddı korkaklığın sonucu gerçekleşen bir tutum olarak değerlendirilmiştir (Aristoteles, *Nicomachean Ethics*: 1116a; Leenaars, 200; 7, 8). Ancak ona göre, hukuk intihara müsaade etmeyeceği gibi onu tam olarak yasaklayamaz da (Aristoteles, *Nicomachean Ethics*: 1138a.). Buraya kadar olan kısımda önde gelen Grek filozoflarının intihara olumsuz yaklaşıtları ve konuyu bireysel kararın ötesinde kozmolojik boyutta kozmosun bütünlüğü açısından ele aldıkları görülmektedir.

Buna mukabil Hellenistik felsefede, özellikle Stoacı felsefeye bağlı filozoflar, intihar konusuna daha çok yer vermiş ve teorik çerçevede olumlu yaklaşım sergilemişlerdir (Marks, 2003: 310). Bu bağlamda, Stoacı felsefeye kadar Atina'da Kinik ve Kireneliler dışında okul/ekol düzeyinde intihara meşruiyet alanı tanyan felsefi bir argümana rastlanmaz. Grek dünyasında felsefi düzeyde intihara yönelik meşruiyet ve makuliyet, Kinik ve Kirene okulları ile başlamış; Epiküros, Zenon ve Stoacılık felsefesiyle yaygınlık kazanmıştır. İntihara pozitif bakış, Roma/Latin dünyasına ise Stoacılık üzerinden aktarılmıştır (Ruff, 1974: 5). Stoacılığın kurucusu Zenon'a göre, bütün eylemleri erdemlilik çerçevesinde cereyan eden bilge insanların fazilete ulaşması, nefsin, aklın kontrolü altında aldatıcı duygulardan uzaklaşmasıyla mümkün olmaktadır. Ancak bilge adamlar, nefis ile aldatıcı duyguların mücadelesinden nefis yönünde başarı sağlamış olsalar da bu süreç içerisinde aldıkları yaralardan ve tamamen bastırdıktan sonra eski kötü dürtülerini hatırlamaktan dolayı bazı sıkıntılar yaşamış olabilirler. Böyle durumlarda, koşullar intiharı bilge adamlar için haklı çıkarabilir (Pearson, 1891: 16, 17). Buradan hareketle, Zenon felsefesinde intiharın erdemliliği korumaya yönelik insani bir hamle olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

Yine bu felsefeye bağlı Epiktetos (MS. 55-135), intiharı olumlanabilir bir eylemsellik olarak görmüş, yaşamın onurlu ve akli çerçevede olması gerektiğinden hareketle intiharın olumluluğuna yönelik argümanlar geliştirmiştir. O, "*Şayet bir insan, aklın buyurduğu/dikte ettiği (reasoned dictate) bir*

çizgide yaşayamıyorsa ölmelidir.” (Rist, 1996: 27) şeklinde formüle edilebilecek yargısı ile hayatın anlamını yitirdiği durumlarda intiharı meşrulaştırmıştır. Bu bağlamda, Epiktetos’un “...Eğer varsa, sahip olacaksın; eğer sahip değilsen, hayattan ayrılacaksın. ‘Kapı açık’. Neden üzgünsün?” (Epictetus, 1877: 33) ifadesinde geçen “açık kapı” betimlemesi intihar bağlamında değerlendirilmiş; aşırı acı veren vakıa ve durumlarda ahlaki açıdan intiharın meşruiyetine olanak tanımıştır (Stephens, 2014: 366). Fakat bu durum Epiktetos’a göre hayata karşı bir ilgisizlik ve aldırmaçlık konusu da yapılmamalıdır. Zira insan, nefsinin (ruhunu) olumsuz yönde etkileyen yanlış nosyon ve eğilimlere karşı gayretle mücadele etmeli, varlığının suretine onursuzluk bulaştırmadan ölmeli ise gerektiğinde şerefiyle ölmelidir (Rist, 1996: 27). Bunların dışında, Epiktetos, tutku ve korkulardan kaynaklanan rasyonel düşüncelerden uzak bir tutumla gerçekleşen intihara karşı çıkmış, bunu ahlaki olmayan bir davranış biçimi olarak değerlendirmiştir (Stephens, 2014: 372).

Stoacı felsefenin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Lucius Annaeus Seneca (The younger Ö. MS 65) ise, intihar konusunu daha derinlikli bir şekilde ele almıştır. Gençliğinde amansız bir hastalığa yakalanan ve bu hastalık sonucu intihar düşüncesine sürüklenen Seneca, her ne kadar intihar etmeye eğilimli bir yapısı olsa da babasının böyle bir ıstıraba katlanamayacağını düşündüğünden intihar etmekten vazgeçmiştir (Seneca, 1995: 100). Seneca’nın intihara yönelik tutumuyla ilgili bir başka yaklaşım ise, onun ölüm korkusunu baskın bir şekilde yaşamasından dolayı intihara yoğunlaştığı; intihara yoğunlaşmakla da ölüm korkusunun üstesinden geldiğidir (Harrison, 2011: 114). Bu manada intihar konusuyla yoğun bir şekilde ilgilenmekle diğer filozoflardan ayrılan Seneca, yukarıda anlatılan kişisel yaşantılarının yanı sıra intihara yönelik felsefi argümanlar geliştirmek suretiyle de bu olguya pozitif dayanaklar bulmaya gayret göstermiştir. Bu dayanaklardan birisi de insan hayatının gereğinden uzun olmasıdır. İnsanların geneli hayatın kısılalığından şikâyet ederken Seneca, bu hayatın oldukça uzun olduğunu söylemiştir. Ayrıca o, “İntihara olumsuz bakmak, özgürlüğün kapısını kapatmaktır.” (Edwards, 2014: 323, 332) sözüyle intihar ile özgürlük arasında bir ilişki kurarak bu hadiseyi kendi felsefi düzleminde meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca, Epiküros’un “ölümü düşünmek” argümanı üzerinden değerlendirmeler yapan Seneca, ölümü dü-

şünmenin esasında özgürlüğü düşünmek olduğunu, ölmeyi öğrenmiş olanın kölelikten azade olacağını belirtmiş; (Seneca, 1979; 191) “Ölüm, kaderin elinde olsa da onu ben sürükleyeceğim.” demek suretiyle kendi iradesiyle özgürlüğü şekillendirmenin mümkün olduğuna ve hiçbir boyunduruğa boyun eğmeyeceğine vurgu yapmıştır. (Pattabanoğlu, 2015, 144; Seneca, 1979; 341). Ancak Epiktetos’ta olduğu gibi Seneca da intiharın duygusal bir boyut içermemesini, tam aksine düşünsel bir tavırla ortaya konması gerektiğini ifade etmiştir (Seneca, 1987: 42).

Bu açıklamalardan hareketle söylenebilir ki; Pythagoras, Platon ve Aristoteles’in felsefelerinde kozmosun dengesi ve bütünselliği çerçevesinde ele alınan ve kınanan intihar, Kinik ve Kirene okulları ile Stoacılık felsefesinde erdemlilik ve insan onuru çerçevesinde övgüye layık bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Plotinos ise, *Enneadlar* adlı eserinde intihar hakkında Grek ve Hellenistik (Roma/Latin) felsefelerden farklı olarak her iki felsefi yaklaşıma eğilim gösteren hem olumlu hem de olumsuz görüşler ortaya koymuştur. Onu farklı kılan hususiyet budur. Bu makalede, Plotinos’un intiharla ilgili görüşleri ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Plotinos’un Felsefesinde İntihar

Plotinos’un felsefesi (Geç Platonizm/Neoplatonizm) öncesine ve Eski Akademi sonrasına karşılık gelen Orta Platonist Dönem’de, Platon geleneğine bağlı olarak felsefi boyutta sadece intihara karşı çıkmakla kalmamış, bunun yanında intihar düşüncesine olumlu bakan ve pozitif yönde görüş beyan eden Stoacılara karşı büyük bir mücadele verilmiştir. Aynı şeyi Orta Platonizm’in devamı olan Neoplatonist felsefe için de söylemek mümkündür. Bu felsefede genel olarak insanın kendi kendisine zarar vermesi kötü bir davranış olarak görülmüştür (Bowersock, 1995: 65). Bu hususu Neoplatonizmin kurucu filozofu Plotinos’un görüşleri üzerinden detaylandırmak gerekir.

Plotinos (MS. 204-270), Romalı yahut Atinalı bir filozof değildir, aslen Mısırlıdır. O, bugünkü adıyla Mısır’ın Asyut şehrinde doğmuş, yirmi yedi yaşında İskenderiye’ye gelmiştir. Burada Ammonius Sakkas’ın öğrencisi olan Plotinos, uzun dönem ondan ders almıştır. Bu süre zarfında aynı zamanda Hint ve İran felsefelerine merak salan Plotinos, otuz sekiz yaşında bu felsefelerin neşet ettiği diyarlara gitmek için fırsat kollarken

İmparator Gordian'ın İran'a karşı sefer hazırlıkları içerisinde olduğunu öğrenmiş ve onun ordusuna katılmıştır. İmparator Gordian sefer esnasında öldürülünce, Plotinos, bu seyahatten vazgeçmiş, zorluklar içerisinde Antakya'ya sağ salim ulaşmayı başarmış; ardından Roma'ya gitmiştir (Porphyry, 2017: 116). Plotinos kırklı yaşlarından ölümüne kadar Roma ve çevresinde yaşamıştır.

Plotinos'un bu kısa hayat hikâyesi üzerinden meseleye bakıldığında, onun intiharla ilgili düşüncelerinin şekillenmesinde kırklı yaşlarından sonra Roma'da yaşamasının ve burada Stoacı felsefe ile temas halinde olmasının etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Yukarıda belirtildiği gibi, Stoacılar; Zenon, Epiktetos ve Seneca'da görüldüğü şekliyle Plotinos dönemine kadar intihar ile ilgili nazariyeler geliştirmiş ve intiharın gerekçeleri üzerine pozitif yönde felsefi analizlerde bulunmuşlardır. Neoplatonist felsefenin kurucu filozofu Plotinos ise, Stoacı felsefeye bağlı olmamasına rağmen *Enneadlar*'ın birinci bölümünün son risalesinde, “*İntiharın Gerekçesi*”³ başlığı altında intiharı olumsuz yönde ele almıştır. Ancak Plotinos, intihara yönelik olumlu yönde bir argüman ortaya koymuş olsa da (*The Enneads*, I.9)⁴ onun yaklaşımı Stoacıların hayatın anlamı, erdemli yaşam, insan onuru ve özgürlük gibi alanlarda intiharın meşruiyetine yönelik geliştirdikleri argümanlardan oldukça farklıdır. Dolayısıyla Plotinos böyle bir risale kaleme almış olsa da -kısa yoldan- onun intihara bakışının ontolojik açıdan olumlu olduğunu söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Zira bütünsel çerçeveden bakılıp ayrıntılarıyla ele alındığında risalenin intiharı olumsuz yönde ele almadığı görülecektir.

Plotinos, risalede, intiharı olumsuz yönde ele almadan önce nefis, beden ve ölümle ilgili bazı mütalaalarda bulunmuştur. Bu mütalaalar, Plotinos'un konuyla ilgili temel görüşlerini yansıtmaktadır. Buna göre, Plotinos'ta ölüm, nefsin bedenden ayrılmasıdır ve bu durum aynı zamanda nefsin özgürlüğüne kavuşmasıdır. Ancak nefsin bedenden ayrılması ve özgürlüğüne kavuşması, kendi doğal koşulları içerisinde tabii ölümle olmalı, insan, nefsin bedenden ayrılmasına yönelik intihar gibi zorlama uyg-

³ Ferid Cebr, bu başlığı Arapçaya “Mubah İntihar Hakkında” şeklinde çevirmiştir (Plotinos, *Tāsūt Eflūtın*, I.9). Cebr, *Enneadlar*'ı “Tāsūt Eflūtın” adıyla Arapçaya nakletmiştir. Bkz. Plotinos, 1997.

⁴ Bundan böyle Plotinos'un *The Enneads* adlı eserine yapılan atıflar “E” harfi ile gösterilecektir.

lamalara başvurmalıdır. Onun şu sözü bu hususu desteklemektedir.

Nefs'i, maddi içerik taşımamasından dolayı bedenden zorla ayırmamalısın. Zira Nefs, bedenden ayrıldığında belirli şartlarda ayrılır ve bu ayrılık bir makamdan diğer [yeni] bir makama intikal şeklinde gerçekleşir. Nefs'in bedenden ayrılması, beden Nefs'ten tamamen sıyrılmasıyla mümkün olur. Böylece, Nefs'in [beden] yolculuğu sona erer ve Nefs -bedenin yükünden kurtulup özgürlüğüne kavuşur (E, I.9).⁵

Plotinos, bu pasajda, beden kendi doğal koşulları içerisinde nefsten ayrılmasının nefsin bedenle irtibatının tümüyle kesilmesiyle gerçekleşeceğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda her bedende, bedenin nefisle irtibatını sağlayan ve bu irtibatı devam ettiren bir kuvve/güç vardır. Kuvvenin varlığını koruması ve sürdürmesiyle bedenin nefis ile olan irtibatı devam etmekte, bedenin kuvvesi zayıfladığında veya beden nefis karşısında aciz kaldığında ise her ikisi arasındaki insicam/ahenk bozulmaktadır. Bu durumda nefsin bedende kalması veya bedenin nefsi bünyesinde tutması mümkün olmamakta ve ölüm dediğimiz hadise gerçekleşmektedir (E, I.9). Dolayısıyla insanın isteyerek ve zorlayıcı yöntemlerle nefsinin kayıtlarından kurtulması veya nefsi ile irtibatını kesmesi kabul edilemez. Zira isteyerek veya zorlama yöntemlerle nefisle irtibatı kesmek, Plotinos'a göre işkence ve şiddet olmaktan öteye gidemez. Böyle bir durumda, beden nefsten kendi doğal koşulları içerisinde ayrılmadığından yapılan eylem ancak kişinin kendisine yaptığı zulüm olur. O halde böyle bir eylem biçiminden, yani intihardan imtina etmek gerekir (E, I.9). Bu yaklaşım, Plotinos'un nefsin bedenden ayrılmasıyla ilgili genel paradigmatik düşüncelerini ifade etmektedir.

Yukarıdaki yaklaşımlar Plotinos'un genel paradigmatik düşüncelerini ifade etse de o, burada bir parantez açmış, hezeyana kapılıp akli dengesini kaybeden insanın ne tür bir davranış içerisinde olması gerektiği konusunda tereddüt yaşamıştır. Hatta Plotinos, böyle bir durumla karşılaşıldığında intiharın olabirliğine işaret etmiş ve şöyle bir soru ortaya atmıştır. "*İnsan hezeyanlara kapılıp akli dengesini kaybettiğini hissederse [ne olacak]?*" Plotinos, bu soruya ilk etapta, böylesi hezeyan ve cinnet geçirme hallerinin bilge insanlarda olmayacağını ifade ederek cevap vermiştir. Ancak yine de he-

⁵ Çeviride Cebr'in tercümesinden yararlanılmıştır.

zeyan ve cinnet geçirme hali ile karşılaştığında ve bu durum aşılamadığında zorunlu hallerde ölümü düşünmek kaçınılmaz olabilir. Bu minvalde kişinin kendisini şartların ve durumların akışına bırakmaktansa -haddi zatında istenmeyen bir şey olsa da- asli özüne döndürecek yollardan birine yönelmesi, yani intihara kalkışması, kendisi için daha uygun görülebilir (E, I.9). Fakat bu durum Plotinos'a göre kaçınılmaz gibi görünse de nefsin salahiyetine ve sağlığına bir katkı sağlamaz. Zira nefis, böyle bir durumda yara alır ve olumsuz etkilenir (E, I.9). Bu manada intiharın nefse olumlu hiçbir katkısı yoktur. Dolayısıyla Plotinos zaviyesinden bakıldığında, insanın kaderinde çizilmiş sınırları aşmaması, ecelini erkene almaması gerekir (E, I.9). Böylesi bir tutum, yukarıda belirtildiği gibi zorba ve zalim bir tutumdur.

Bu ifadeler bağlamında değerlendirildiğinde, Plotinos, her ne kadar akli dengeyi kaybetme ve cinnet geçirme gibi zorunlu hallerde intihara yönelik bir meşruiyet alanı açmış olsa da genel hatları itibarıyla onun konuya ihtiyatlı ve mesafeli yaklaştığı bu pasajlardan anlaşılmaktadır. Plotinos'a göre, cinnet halinden sonra gerçekleştirilen intihar eyleminde, kişi her ne kadar bedensel pozisyonu itibarıyla acı ve ızdıraptan kurtulmuş olsa da insanın intihardan sonra karşılaşacağı ruhsal pozisyon veya nefsin intihardan sonra karşı karşıya kalacağı ahval ile ilgili kaygı ortadan kalkmamaktadır. Zira intihar eyleminin ilk etapta bedene olumlu bir katkısının olduğu düşünülse de Plotinos'a göre bu eylem, yukarıda belirtildiği gibi nefse bir fayda sağlamamakta, hatta nefis bundan zarar görmektedir (E, I.9). Zira nefis, bir üst seviyede Akli Kozmos'un parçası olan Külli Nefs'in Duyulur Kozmos'taki temsilcisidir ve bu manada değerlidir. Bütün bu hususlar bir arada düşünüldüğünde, söz konusu risaleden Plotinos'un intiharı bütünüyle savunduğuna yönelik bir çıkarımda veya yorumda bulunmak imkân dâhilinde değildir. Yine Plotinos'a göre, bedenden ayrılan nefsin yüce âlemde ulaşacağı semavi mertebe açısından geleceğe yönelik en küçük bir iyileşme umudu olduğu sürece hiç kimsenin hayatından vazgeçmemesi, başka bir ifadeyle intihara kalkışmaması gerekir (E, I.9). Zira sürecin sonunda muvaffak olmaya yönelik umut hâlâ vardır. Buradan hareketle Plotinos'un Roma'da egemen olan Stoa felsefesinin aksine intihara bir istisna dışında negatif yönde yaklaştığı ve bu eylemi felsefi retorik içerisinde benimsemediği rahatlıkla görülecektir. Bu bağ-

lamda Plotinos felsefesi ile Stoacı felsefenin intihar konusunda doktriner olarak farklı kulvarlarda olduğu aşikârdır.

Yukarıda bahsi geçen risalenin dışında Plotinos'un paradigmatik olarak intihara karşı olumsuz yaklaşımını "Plotinus'un Hayatı ve Çalışmalarının Düzenlenmesi Hakkında" adlı eserde de görmek mümkündür (Porphyry, 2017: 113-150). Porfiriyus'un yazdığı bu hajiografik (menkıbevi) eserde⁶ Plotinos ile Porfiriyus arasında geçen konuşmada, Plotinos, intihar düşüncesinde olan Porfiriyus'u bu niyetinden vazgeçirmeye çalışmıştır. Plotinos'un, intihar etme niyetinde olan Porfiriyus'u intihardan vaz geçirme gayreti, esasında onun bu olguya bakışının olumsuz olduğunu ayrıca göstermektedir. Söz konusu diyalogda, Plotinos, intihar etmeyi düşünen Porfiriyus'a; intihar düşüncesinin akli melekeler sonucu ortaya çıkmış bir düşünce olmadığını, tam aksine bu düşüncenin karamsar bakış açısının ürünü olduğunu, yani bir melankoli sonucu gerçekleştiğini açık bir şekilde söylemiştir. Çözüm olarak Porfiriyus'a -belki de bu niyet ve düşüncenin sebebi olarak gördüğü- Roma'dan ayrılmasını tavsiye etmiştir (Porphyry, 2017: 125). Plotinos-Porfiriyus diyalogunda geçen bu örnek, Plotinos'un intihar olgusuna yaklaşımını belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Diyalogu teorik çerçevede okuduğumuzda, intihar eyleminin, felsefi boyuttan yoksun, karamsarlık ve melankoli sonucu ortaya çıkan bir davranış biçimi olduğunu söylemek mümkündür.⁷ Dolayısıyla bu diyalog, intiharın, Stoacılar da görüldüğü gibi düşünsel bir çaba sonucu elde edilen bir şey olmadığını, tam tersine melankoli sonucu ortaya çıkmasından dolayı düşünce karşıtı bir eylem olduğunu göstermektedir. Zira Plotinos'un uyarı ve tavsiyelerde bulunduğu kişi, dönemin değerli filozoflarından Porfiriyus'tur. Îsâgûcî gibi önemli felsefi eserleri kaleme almış Porfiriyus'un bu şekilde uyarılması ve onun da üstadının tavsiyelerine itiraz etmeden uyması, Plotinos'un intihara bakışının olumsuz olduğunu göstermektedir.⁸

⁶ Bu eser, Plotinos'un hayatını doğumundan ölümüne kadar bütün yönleriyle ele alan biyografik eser olmaktan daha çok, onun karakter, düşünce ve kariyer hayatı hakkında bilgi veren "hajiografi" türünde yazılmış bir eserdir. Hajiografi, "kutsal kişilerin hayatlarını anlatan eser" anlamındadır. (Barclay, 2001: 236).

⁷ Ancak Rist'e göre, bu cevabın, daha doğrusu akli süreç sonucu verilen kararlar melankoli sonucu verilen karar arasında bir mukayese yaparak cevap verme biçiminin onun Stoacı bakış açısının etkisinde olduğunu -en azından "jargon" itibarıyla- göstermektedir (Rist, 1977: 175, 176). Jargon itibarıyla Stoacılar esinlendiği söylenilmiş olsa da Plotinos'un intihar paradigmasının onlardan çok uzak olduğu aşikârdır (E, I.8.6; I.4.16; IV.4.23. I.4.7).

⁸ Şayet Plotinos intiharı olumlayan bir görüşe sahip olsaydı Porfiriyus'un tepkisiyle karşıla-

Dolayısıyla Plotinos felsefesinde, nefsi intihar yöntemiyle zayıf olan bedenden ayırmak bir yana onu saflaştırmanın yollarını aramak daha tutarlı görünmektedir. Zira Plotinos'a göre, nefis ister bedende kalacak olsun ister terk edecek, yaşamaya odaklanmalı ve nefsin bedende bulunmasına yönelik gayret sarf edilmelidir. Bu kapsamda, *Enneadlar*'da başka bir risalede geçen Plotinos'un "*Nefsin ötelere uçması*" betimlemesi (E, I.4.16) intiharın bir gerekçesi olarak yorumlanmaktan ziyade hayatı, kutsalın ve adaletin kurallarına uygun şekilde yaşamak şeklinde yorumlanmalıdır. Nitekim İnge'nin, Plotinos'un "*Nefsin ötelere uçması*" ifadesi üzerinden onun pratikte intiharı mazur gördüğüne yönelik vurgusu Rist tarafından eleştirilmiştir. Rist'e göre, Plotinos, bu betimlemede "*Nefsin bedenden vazgeçmesi engellenemez.*" vurgusunu yapmaktadır. Zira yukarıda geçtiği üzere sadece *Enneadlar*'da değil, Aristoteles şarihi Elias gibi başka filozofların da belirttiği gibi Plotinos'un intihara yaklaşımı olumsuzdur (Kalogiratos, 2009: 397). Bu yaklaşım, Platon'a ait *Phaidon* metinlerinden beri Platonist felsefede kabul edilen bir görüştür. Plotinos bir Platoncu olduğuna göre onun görüşüne göre de intiharın reddedilmesi gereken bir eylem biçimi olması gerekir (Rist, 1977: 175, 176). Platon felsefesinde genelde nefsin bedenden kurtuluşuna yönelik ifadeler vardır. Ancak bu felsefede nefsin bedenden kurtulmasına yönelik yapılan vurgular, intiharın aksine nefsin beden içerisinde tezkiyesine yöneliktir (E, I.2.3). Dolayısıyla nefsin bedenden kurtuluşu ile ilgili ifadeler, "bir mekândan diğer bir mekâna intikal" şeklinde algılanmamalı ve bundan intihara bir meşruiyet çıkarılmamalıdır. Nitekim Plotinos, Platon'un ifadelerinin nefsin zorlama yöntemlerle bedenden ayırmak anlamına gelmediğini belirterek şu açıklamayı yapmıştır: "*Bu kurtuluş, mekân itibarıyla değildir; ancak erdeme ulaşma [ve] zatın bedenle irtibatı kesmesiyledir, işte bu hal, Madde'den ayrılmaktır*" (E, I.8.7). Bu açıklama, Plotinos'un nefis-beden ilişkisinde Platon'un yaklaşımını ortaya koyduğu kadar kendi yaklaşımını da ortaya koymaktadır. Plotinos'un kendisi de Platon'a benzer bir yaklaşımla "buradan kaçış/felece hence" kavramını

şabilir; Porfirius, üstadına böyle bir eyleme karşı çıktığından dolayı itirazda bulunabilir, onu eleştirebilirdi. Yahut Plotinos intihar düşüncesini olumlu ve meşru bir tutum olarak görseydi muhtemelen Porfirius'un niyetini övecek açıklamalarda bulunabilir, destekleyici ve pekiştirici tarzda bir üslup kullanabilirdi. Buna yönelik Plotinos'un öğrencilerini övdüğü veya takdir ettiği bazı örnekler vardır: Plotinos, senatör öğrencisi Rogatianus'u birer gün arayla yemek yemesinden, malının, mülkünün tümünü satmasından ve bütün âli makamlardan feragat etmesinden dolayı övmüş ve takdir etmiştir (Porfirius, 2017: 122).

kullanmış; hemen ardından, “kaçış”ın, dünya’yı fiziki olarak terk etmek olmadığını, tam aksine dünya hayatını felsefenin aydınlığında adalet ve vera ile yaşamak olduğunu belirtmiştir (E, I.8.6). Zira erdemli olmak ve Tanrı’ya benzemek, dünya’ya yönelik bütün şeylerden kaçınmayla mümkün olmaktadır (E, I.2.3). Özetle Plotinos felsefesinde, -Platon’un izinde-kötülükten uzaklaşmanın, mekânsal yer değiştirmeye değil, tam aksine fazilet aracılığı ile akli faaliyetlere yönelik içsel bir dönüşümle sağlanacağına vurgu yapılmıştır (Kalligas, 2014: 233).

Bir başka husus ise, Plotinos’un hayatının sonlarına doğru intihar düşüncesine olumlu yaklaştığı ve bu sebeple bazı ilaç tedavilerini kabul etmediğidir. Ancak bu yaklaşım, kabul edilebilir bir yaklaşım değildir (Kalogiratos, 2009: 395). Zira Plotinos, birçok hastalıkla mücadele ettikten sonra intihara teşebbüs etmeden doğal ölümle yatağında ölmüştür (Porphyry, 2017: 115). Hiçbir kaynakta Plotinos’un intihar ettiğine dair bir bilgi yoktur. Bütün bu açıklamalardan hareketle, Plotinos’un metinlerinde intiharla ilgili farklı okumalara imkân veren pasajlara rastlamak mümkün olsa da onun intihar karşısında genel düşüncesi negatiftir.

Belirtildiği gibi, Plotinos, her ne kadar intiharın gerekçesine yönelik bir risale kaleme almış olsa da genel hatlarıyla ve paradigmatic olarak intihar karşıtı ve yaşam savunucusu bir tutum sergilemiştir. Onun felsefesine bütüncül bir şekilde bakıldığında böyle olması da gerekir. Zira Plotinos’a göre, kozmosta var olan her şey, *Bir’in*, yani varlığın en üstünde yer alan Varlık-Ötesi’nin egemenliği ve kontrolü altındadır ve bütün her şey *Mutlak İyi’den* kaynaklanmaktadır (E, III.2.11; III.2.7; III.8.10; VI.7.32). O halde, kozmosta var olan her şey *Bir’in* egemenliği ve kontrolü altındaysa ve bütün her şey *Mutlak İyi’den* kaynaklanıyorsa bu kapsamda zati olarak edindiğimiz bütün hususiyetlerin kozmosun dengesine bir katkısı vardır ve hiçbir şey sebepsiz değildir. Bu nedenle, nefsin bedende bulunmasının da bir hikmeti ve bir anlamı vardır. Şayet nefis böyle bir bedene böyle bir konumda inmiş ise, bu, hem nefsin hem de beden olumsuzlanması anlamına asla gelmemelidir. Zira bütün her şey kozmosun ahenginin bir gereğidir. Plotinos felsefesinde beden nefsten daha aşağı bir konumda değerlendirilmesi bu hususu değiştirmeyecektir. Zira bu felsefede beden/madde her ne kadar kötülüğün kaynağı olarak faziletten, düşünceden ve güzellikten yoksunluk olarak değerlendirilse de (E, II.4.16) nefis ile

bedenin birlikteliği sudûr nazariyesinin zorunlu bir gereği olarak gerçekleştirmektedir. Plotinos'a göre, kötü'nün gerçeklikler arasındaki yerini inkâr etmek, aynı zamanda zorunlu olarak İyi'yi ilga etmektir (E, I.8.15). Dolayısıyla hem kozmosun dengesi hem de sudûr nazariyesinin gereği olarak nefis ile beden kendilerine tanınan süre içerisinde birlikte bulunmalıdır. Özet olarak, Plotinos'un konuya metafizik zaviyeden baktığı, nefis beden ilişkisine zorlama yöntemlerle zarar vermenin veya bu ilişkiyi kesmenin *Mutlak İyi'nin* egemenliği altında bulunan kozmostaki ahengin doğasına zarar vereceği endişesi taşıdığı ve onun genel görüşünün bu yönde olduğu söylenebilir.

Sonuç

Sosyal bir fenomen olarak intihar, felsefi sahada, kişinin kendi canına kastetmesinin ötesinde ontolojik açıdan insana sunulan yaşamsal alanın imhası olarak yorumlanabilir. Zira kozmosta vücut bulmuş bütün varlık alanları birbirleriyle ilişkisellik içerisinde evrenin dengesi, düzeni ve sürekliliğine katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda evrende insan dışındaki en küçük nesnenin bile önemli bir yeri ve değeri vardır. O halde intihar, kişinin kendi canına kastetmesinin ötesinde kozmosun dengesine ve düzenine kastetmesidir. Bu minvalde, Kinik ve Kirene okullarını, Epiküros'u ve Zenon gibi Stoacıları istisna tutarsak, Grek düşüncesine yön veren Pythagoras, Platon ve Aristo felsefelerinde intihar olumsuz görülmüştür. Metafizik açıdan intihar, özellikle Pythagoras felsefesinin etkisiyle kozmosun dengesinin ve bütünlüğünün bozulmasına yönelik bir eylem biçimi olarak değerlendirilmiş ve kınanmıştır.

Plotinos'a gelince; o, kırklı yaşlarından sonra Roma'da yaşayan bir filozof olarak intihar konusuna uzak kalmamış, Platoncu bir filozof olarak Stoacıların karşısında durmuştur. Ancak Plotinos, intihar konusunda Stoacılar karşı felsefi boyutta önemli bir tavır sergilemiş olsa da *Enneadlar*'da intiharın makullüğüne yönelik bir risale yazmaktan da geri durmamıştır. Hem bu risale hem *Enneadlar*'ın diğer bölümlerinde *nefsin ötelere uçuşması* gibi intiharın olumlu görülmesine yorumlanabilecek mecazi ifadelerin yer alması, en önemlisi de hayatının son dönemlerinde Plotinos'un hastalıklara karşı tedavi olmaktan kaçınması, Plotinos yorumcuları nezdinde önemli tartışmalara sebep olmuş, kimileri Plotinos'un intiharı sa-

vunduğunu iddia ederken, ekseriyet onun intiharın karşısında yer aldığını söylemiştir.

Plotinos intihara karşı mıdır yoksa intiharı savunmakta mıdır? Bu makale ekseninde soruya verilen cevap, Plotinos'un metafizik açısından intihara karşı olduğu, hatta ciddi boyutta intiharı eleştirdiği yönündedir. Zira Plotinos'un intiharın makullüğüne yönelik yazdığı risalenin giriş kısmında belirttiği gibi, beden-nefs-ölüm üçgeninde her ne kadar nefis bedende mahpus olarak bulunsa da beden ile nefis arasında olan ilişki nefsin (ruhun) isteği ve arzusuyla sona erdirilemez. Plotinos'a göre, bu ilişki, kendi doğal seyri içerisinde bitmeli ve yine nefis kendi doğal seyri içerisinde özgürlüğüne kavuşmalıdır. Zira bedenın işkence veya şiddet uygulama gibi dışarıdan destekli bir güçle nefisle irtibatının kesilmesi, beden-nefs ilişkisine yapılan bir haksızlık olduğu gibi, bedenın nefse, nefsin de bedene olan ilgisine yapılmış olumsuz bir hamledir. Zira beden, edindiği güçle taşıyabildiği kadar nefsi taşımakta, takati kesilince de nefisle olan irtibatını doğal yollardan kesmektedir. Nefis de taşıyabildiği kadar bedende misafir olarak kalmakta, bedenın taşıyıcılığı bittiği anda da nefsin madde ile olan yolculuğu sona ermektedir. Dolayısıyla intihar düşüncesiyle bedeni nefsten nefsi bedenden ayırmaya yönelik yapılan hamle, ontolojik açıdan bedenın taşıyıcılık özelliğine yapılan bir darbe olduğu gibi, nefsin de kalıcılık özelliğine yapılmış bir darbedir de.

Onto-kozmolojik açıdan bakıldığında ise, Plotinos felsefesinde her şey *En Üst İlke* ve *Mutlak İyi* olan *Bir*'den sadır olduğuna göre, kozmos, *Bir*'in hükümleraltılığı altındandır. Buna göre düzenin egemen olduğu kozmosta kişinin kendi isteğiyle bedenini nefsten ayırması makul görülemez. Plotinos, intihara yönelik makuliyeti sadece cinnet geçirme durumlarında geçerli görmüş, bu geçerliliğin de nefse hiçbir fayda sağlamayacağını açıkça belirtmiştir. Dolayısıyla hem bu risale hem de Porfiryus'la olan diyalog çerçevesinde değerlendirildiğinde, Plotinos'un intihar karşısında keskin bir duruş sergilediği görülmektedir.

Sonuçta Plotinos; Pythagoras, Platon ve Aristoteles'in felsefeleriyle kıyaslandığında intihara makuliyet alanı tanımakla bu olguyu olumsuzlayan; nefis-beden ilişkisi bağlamında Kinik ve Kirene okulları ile Stoacı felsefenin makuliyet alanını daraltmakla da bu olguyu olumsuzlayan bir filozof imajı vermektedir. Başka bir ifadeyle, Plotinos'un intihara yaklaşımı, Pyt-

hagoras, Platon ve Aristoteles'in felsefelerine nazaran pozitif, Kinik, Kirene okulları ile Stoacılara nazaran negatiftir. Her üç felsefi yorumun ortak noktası ise, "metafiziksel bir değer" üzerinden konuyu ele almalarıdır: Mevzuyu temellendirmede intihara olumsuz bakan Grek filozofları kozmosun bütünselliğini; Kinik, Kirene okulları ile Stoacılar, erdemliliği ve insan onurunu; Plotinos, nefsin bedenle ilişkisini ve varlıksal konumunu esas almıştır. Her üç felsefenin düşünme biçimlerine bakıldığında ise, kozmosun bütünselliğini sağlamada ve nefsin varlıksal konumunu muhafaza etmede ontolojik düzeyde zati ve dâhili süreçler; erdemlilik ve insan onurunu korumada ise etik düzeyde gayrı zati harici süreçler etkili olmuştur. Bu durumda intihar, kozmosun insicamı ve nefsin varlıksal konumu açısından olumsuz, erdemlilik ve insan onuru açısından olumludur.

Kaynaklar

- Aristotle (2002). *Nicomachean Ethics*. (Trans. & com. S. Broadie & C. Rowe). Oxford: Oxford University Press.
- Aster, E. (2005). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*. (haz. V. Okur). İstanbul: İm Yayınları.
- Barclay, W. (2001). *The Gospel of Matthew*, vol. II. Louisville: John Knox Press.
- Bexley E. (2010). The Myth of the Republic. *Lucan's Bellum Civile: Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin, New York: De Gruyter, 135-153.
- Bowersock, G. W. (1995). *Martyrdom and Rome*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cholbi, M. (2011). *Suicide: The Philosophical Dimensions*. Peterborough: Broadview Press.
- Edwards, C. (2014). Death and Time. *Brill's Companion to Seneca: Philosopher and Dramatist*. (Eds. G. Damschen & A. Heil). Leiden & Boston: Brill, 323-342.
- Epictetus (1877). *The Discourses of Epictetus with the Enchiridion and Fragments*. (Trans. G. Long). London: George Bell & Sons.
- Harrison, J. R. (2011). *Paul and the Imperial Authorities at Thessalonica and Rome*. Tubingen: Mohr Siebeck.
- Kalligas, P. (2014). *The Enneads of Plotinus: A Commentary*, vol. 1. (Trans. E. K. Fowden & N. Pilavachi). Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Kalogiratos, A. (2009). Plotinus' Views on Soul, Suicide and Incarnation. *ΣΧΟΛΗ*,

3 (2), 387-400.

Leenaars, A. A. (2004). *Psychotherapy with Suicidal People: A Person-Centred Approach*. Chichester: John Wiley & Sons.

Lucan (1992). *Civil War*. (Trans. S. H. Braund). Oxford: Oxford University Press.

Marks, A. H. (2003). Historical Suicide. *Handbook of Death and Dying*. Thousand Oaks: Sage Publication, 309-318.

Pattabanoglu F. Z. (2015). Seneca'da Felsefe ve Ölüm. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 137-158.

Pearson, A. C. (1891). *The Fragments of Zeno And Cleanthes*. London: Cambridge University Press.

Plato (1926). *Laws*. (Trans. R. G. Bury). London: William Heinemann.

Plato (2001). *Phaedo*. (Trans. R. Hackforth). Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Plotinus (1969). *The Enneads*. (Trans. S. MacKenna). London: Faber & Faber Ltd.

Plotinus (1997) *Tâsûât Eflûtîn* (Terc. F. Cebr). Beirut: Mektebet Lubnân.

Porphry (2017). Plotinus'un Hayatı ve Çalışmalarının Düzenlenmesi Hakkında. (Çev. M. M. Karakaya). *Eskişeni*, 35, 113-150.

Rist, J. M. (1977). *Plotinus: The Road to Reality*. Cambridge University Press.

Rist, J. M. (1996). *Man, Soul and Body: Essays in Ancient Thought from Plato to Dionysius*. London: Variorum.

Ruff, C. A. (1974). *The Complexity of Roman Suicide*. (MA Thesis). Richmond: Richmond University.

Seneca, L. A. (1979). *Ad Lucilium Epistulae Morales*. (Trans. R. M. Gummere). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Seneca, L. A. (1987). *Seneca's Hercules Furens*. (Int. & com. J. G. Fitch). Ithaca & London: Cornell University Press.

Seneca, L. A. (1995). *Seneca's Phoenissae*. (Int. & com. M. Frank). Leiden, New York & Köln: E. J. Brill.

Stephens, W.O. (2014). Epictetus on Fearing Death: Bugbear and Open Door Policy. *Ancient Philosophy*, 34, 365-391.

Şen, N. (2008). Batı Düşünce Tarihinde İntiharın Algusal İnşası. *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 11, 191-202.

Sümer, N. (2015). *Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

Vernezze, P. J. (2005). *Don't Worry, Be Stoic: Ancient Wisdom for Troubled Times*. Lanham: University Press of America.

Öz: İnsanın iradesini kullanarak kendi canına kastetmesi olarak tanımlanan intihar, sosyolojik bir vakıa olmanın ötesinde, felsefi alanda insanın varoluşsal anlam arayışının bir karşılığı olarak derin tartışmaların konusu olmuştur. Bu çerçevede, intihar, antik dönemlerden günümüze felsefi alanda tartışıl gelmiş; bu olguya yönelik farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Grek felsefesi, intihara genel olarak karşı çıkarken, Roma felsefesinde özellikle Stoacılıkta intihara yönelik felsefi düzeyde olumlu yaklaşımlar sergilenmiştir. Ömrünün son zamanlarını Roma'da geçiren Neoplatonizmin kurucu filozofu Plotinos da konuya ilgi duymuş, küçük boyutta da olsa intihara dair bir risale kaleme almıştır. Bu makalede, önce, Grek ve Roma felsefelerinde intihara yönelik genel yaklaşımlar ele alınacak, sonrasında Plotinos'un intihara yönelik değerlendirmelerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Seneca, Plotinos, intihar, başkasını öldürme, nefis, cinnet.

